

KARAKTER İNŞASINDA DİNİ SEMBOL VE KARAKTERLERİN ROLÜ: KÂBE ÖRNEĞİ (*)

İsmail GÜLLÜK (**)

Öz

Din, bireylerin ve toplumların anlam dünyalarının inşasında, sürdürülmesinde ve meşrulaştırılmasında oldukça önemli rol oynamaktadır. Ayrıca din, moral davranış normları ve etik karakter inşası normları sağlayan bir özelliğe sahiptir. İslam dini inanç, ibadet ve ahlâkî değerler sayesinde fert ve toplumun ahlâkî aksiyon ve moral karakter normlarının oluşmasında çok önemli katkılar sunmuştur.

Bireylerin ve toplumların anlam dünyalarının inşasında ve daha sonra ahlâkî aksiyon halinde tezahür etmesinde dini sembollerin ayrı bir yeri vardır. Moral karakter inşasında mabet sembollerinin etkisi bütün dinlerde öteden beri hep dile getirilmiştir. Mabet sembolleri içerisinde Kâbe'nin çok ayrı ve özel bir yeri vardır. İmkânı ve gücü olan bütün Müslümanları mutlaka etrafında tavaf etmeleri gereken Beytullah'ın, karakter oluşumunda ve ahlâkî değerlerin aksiyona dönüşmesindeki etkisi, Kur'an-ı Kerimde Maide Suresinin 97. ayetinde "Allah, Kâbe'yi, o saygıya lâyık evi, haram ayı, hac kurbanını ve (kurbanın boynuna asılan) gerdanlıkları (maddi ve manevi yönlerden) insanların belini doğrultmaya sebep küldü. Bu da Allah'ın, göklerde ve yerde ne varsa hepsini bildiğini ve Allah'ın her şeyi bilici olduğunu (sizin de anlayıp) bilmeniz içindir." ifade edilmiştir. Bu ayette geçen maddi ve manevi yönlerden insanların belini doğrultmaları anlamına gelen kıyâm, İslam dininin öğretilerine göre ahlâkî karakter inşası ve bu inşadan sonra karakter normlarının sosyal hayatta eyleme ve aksiyona dönüşmesi olarak yorumlanabilir. Bu açıdan bakıldığında, Kâbe'nin, dini etik sermayenin muhtevasının zenginleştirilmesinde ve moral karakter inşasının oluşmasında etkin bir sembol olduğu görülecektir.

Anahtar Kelimeler: Ahlâkî Aksiyon, Karakter, Sembol, Dini Sembol, Kâbe, Mabet, Altın Oran.

*) Bu makale, Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesinin 10-12 Haziran 2016 tarihinde düzenlediği "Kişilik ve Karakter İnşasında Dinin Yeri" başlıklı Sempozyumda sunulan bildirinin genişletilmiş hâlidir.

**) Dr., MEB, Öğretmen (e-posta: gulluk2001@hotmail.com)

***The Role of Religious Symbols and Characters in Character Building:
Kaaba Example***

Abstract

Religion plays a rather essential role in the construction, continuation and justification of semantic world of individuals and societies. Moreover, religion has a feature of providing norms of moral behavior and construction of ethical character. The religion of Islam provided a significant contribution in the formation of norms of moral action and ethical character of person and society thanks to faith, worship and moral values.

In the construction of semantic world of individuals and societies and its later emergence in the form of moral action religious symbols has a unique place. The influence of temple symbols in the construction of moral character has been long mentioned in all religions. Among the temple symbols Kaaba has a distinct and special place. The influence of the House of Allah, that all wealthy and healthy Muslims must circumambulate, in the character formation and transformation of the moral values into action is stated in the 97th verse of Sura of Maide in the Koran as follows: "Allah hath appointed the Ka'bah, the Sacred House, material and spiritual recovery of the people, and the Sacred Month and the offerings and the garlands. That is so that ye may know that Allah knoweth whatsoever is in the heavens and whatsoever is in the earth, and that Allah is Knower of all things." The intention of the term "material and spiritual recovery of the people" stated in this verse is the construction of moral character according to the Islamic discipline and then the transformation of the character norms into the action and practice in the social life. When viewed from this aspect it will be seen that Kaaba is an effective symbol in the enrichment of contents of religious ethical capital and in the formation of moral character construction.

Keywords: *Moral Action, Character, Symbol, Religious Symbol, Kaaba, Temple, Golden Ratio.*

Giriş

İnsanın dünyaya geliş gayesi, Yaratıcısını tanıdıktan sonra en güzel şekilde ahlakî ve erdemli davranışlar sergilemesidir. Başka bir anlatımla insanoğlunun, hem Yaratıcısına karşı, hem de diğer insanlarla olan ilişkisinde mükemmel bir kişiliğe sahip olması hedeflenmiştir. İnsanın bu hedefe ulaşabilmesi için küçük yaşlardan itibaren bir eğitim süreci takip etmesi gerekmektedir. Hiçbir insan gelişigüzel, kendiliğinden, rastgele bir yaşamla mükemmel bir karaktere sahip olamamıştır. İslam dini kendi müntesiplerini donanımlı ve mükemmel ahlakî bir karaktere sahip olabilmeleri için gerekli uygulama ve prensipleri dinin bir çok ögesi içerisinde yerleştirmiştir.

İnsanı eğiten, insanın değişmesine ve gelişmesine yardımcı olan uygulama ve öğelerden biri de dinî sembollerdir. Dinî sembollerin başında da Kâbe gelmektedir. Kâbe sadece müslümanların değil, aynı zamanda tarih boyunca hemen hemen tüm peygamberlerin

kıblegahı ve uğrak mekanı olmuştur. Kur'an-ı Kerim'de Kâbe'ye ayrı bir değer ve önem atfedilmiştir. Kâbe, Kur'an-ı Kerim'de "dönüşüm merkezi" olarak takdim edilmiştir. Bu dönüşümün sağlanabilmesi için de başta hac ibadeti olmak üzere, belirli bir zamanda Kâbe ziyareti farz kılınmış, daha sonra da umre ibadetiyle bir yıl boyunca ziyaretin aktif ve sürekli olması sağlanmıştır.

Bu çalışmadaki amacımız, Kâbe sembolünün insan davranışları ve karakteri üzerindeki etkilerini incelemek ve ortaya çıkarmaktır. Ayrıca, bu etkileri ortaya çıkarabilmek için, Kâbe'nin bulunmuş olduğu yerin, Ümmü'l-Kura'nın ve harem sınırlarının coğrafi açıdan önemi hakkında, çağımızın bilgi birikimi ve bilimsel verileri ışığında, bir durum tespiti yapmaktır. Bu tespitlerden sonra, Kâbe'yi ziyarete giden Müslümanların Kâbe'nin fonksiyonları üzerinde yeniden düşünmelerini sağlayarak, Kâbe merkezli sembollere karşı farklı bir bakış açısı kazandırarak bu sembollerden asıl maksadın ne olduğu hususunda bir şuur geliştirmektir.

Maide Suresinin 97. Ayetinde Yüce Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır: "*Allah, Kâbe'yi, o saygıya lâyık evi, haram ayı, hac kurbanını ve (kurbanın boynuna asılan) gerdanlıkları (maddi ve manevi yönlerden) insanların belini doğrultmaya sebep kıldı. Bu da Allah'ın, göklerde ve yerde ne varsa hepsini bildiğini ve Allah'ın her şeyi bilici olduğunu (sizin de anlayıp) bilmeniz içindir.*" Bu ayette geçen □□□□□□□□ □□□□□□□□□□ "insanların kıyama" ifadesinin günümüze bakan yönü itibariyle anlamları üzerinde durularak, Kâbe'nin insan karakteri üzerindeki fiziksel, sosyolojik ve psikolojik etkileri incelenmiştir. Bu bağlamda bu ayet tefsir edilirken, hem klasik kaynaklardan yararlanılmış, hem de son zamanlarda çok gündemde olan kâinatın gizli imzası olarak adlandırılan "altın oran" kavramı üzerine yazılan eserler incelenerek insanın karakter olarak ulaşması gereken "kıyama" işaret edilmiştir.

I. Kavramsal Çerçeve

A. Sembolün Tanımı ve Mahiyeti

Sembol kelimesi, Yunancada "Symbolon (sum-ballein)", Latince "Symbolon", batı dillerine ise "symbole, symbole, simbolo" şeklinde ifade edilmektedir. Türkçemize de batı dillerinden geçmiştir. Türkçemizde bu kelime, "sembol" ve bazen de "simge" şeklinde kullanılmaktadır (Tokat, 2004: 9). Yunanca'dan diğer dillere geçen "symbolon" kelimesinin kök anlamı itibariyle Türkçe karşılığı, "alâmet, nişane, mühür, rütbe veya makam işareti, teminat, vergi tahsili, iâne ve toplantı" gibi anlamlardır. Sembol kelimesinin Türkçe karşılığı ise, "remiz, misal, timsâl, temsil, alâmet, işaret ve nişâne" olmakla beraber, en yakın yaygın anlam olarak, "remiz" ve "timsal" kelimelerinin öne çıktığı söylenebilir. Remiz "temsili bir karşılık olarak başka bir şeyi ifade eden, somut olarak karşımızda olmayan veya idrak edilmesi imkânsız olan herhangi bir şeyi, zihne taşıyarak kullanılan somut bir işaret" olarak görülür (Tokat, 2004: 11). İslâm literatüründe ise remiz "bir şeyin yerine geçen ve onu hatırlatan özel değere sahip somut alâmet, soyutu temsil eden özel işaret ve gösterge, anlaşılması zor kavram, duygu ve düşüncelerin anla-

şılmasını sağlayacak olan somut gösterge” olarak görülür (Durmuş, 2007: XXXIV, 557). Bu tanımlarda da görüldüğü gibi remiz kavramı sembol kavramının ihtiva ettiği bir çok anlamı içermektedir.

Her sembolün iki unsuru vardır. Bunlardan biri sembolleştirilen madde, diğeri ise bu maddenin temsil ettiği manevi hakikattir. Bu iki unsurun işbirliğinden ötürü meydana gelen sembol, hayatın her sahasına ait olabilir. İnsanın icat ettiği ve maddi dünyaya ait kelimelerle ruhanî ve yüce hakikatler ifade edildiği için din dilinde kullanılan her mefhumun da sembol olduğu ifade edilmiştir (Schimmel, 1954: 68).

Sembol kelimesi, bazen bir kelime, ifade, işaret, şekil, ses, renk, nesne, fiil, hareket, mekan, zaman dilimi olarak, bazen de özel bir olay ya da kişi olarak temsil edilebilmektedir (Tokat, 2004: 11).

Sembol kelimesi terim olarak, “mevcut bulunmayan, algılanamayan ve kavranamayan fikirleri temsil eden çeşitli işaret ve rumuzlar” şeklinde tarif edilebilir. Bu tanıma benzer diğeri bir tanıma göre ise sembol, “duyularla ifade edilemeyen şeyleri belirten somut nesne, işaret, remiz, timsal ve simgeler” anlamına gelmektedir (Tokat, 2009: 85). Sembol kavramıyla ilişkili olarak birbirinin yerine kullanılan bazı kavramlar vardır. Bu kavramlar şunlardır: İmge, işaret, allegori, sembol, metafor, amblem, mesel, mit, figür, ikon ve idol. Bu kavramların ortak noktası, hepsinin birer gösterge olmalarıdır (Tokat, 2009: 85).

B. Dinî Sembol

Dinî sembol, “görülmeyen bir hakikati kapalılık içerisinde yansıtan simge ve nesnelere” şeklinde tanımlanabilir (Schimmel, 1954: 70; Perşembe, 1998: 91). Dinî sembolizm ise, “dinî inancın zorunlu olan temel prensiplerini, iddialarını ve bu inancın ifade edildiği birtakım araçları, dinî törenlerde kullanılan kutsal objeler ve eylemlerle yansıtılması şeklinde ortaya çıkmaktadır (Hüsni, 2011: 77). Diğeri bir tanıma göre dinî semboller, “hakikatin kavramsal şeklinin dolaylı ifadesi”dir (Tokat, 2004: 115).

Dinî sembole özgünlüğü ve otantikliğini veren ve ona bir üst belirlenim kazandıran kutsal kitaptır (Çınar, 2006: 330). Kutsal kitabın belirlediği dinî sembollerde kutsal bir hakikat mevcuttur. Bu semboller kutsal olanın iki tarafını *tremendum*, heybet ve korku, uyandıran celali ile *faszinans*, hayranlık ve zevk bahşeden cemali ihtiva etmektedir (Schimmel, 1954: 70).

Dinin ve din dilinin neden sembolik olduğu konusunda İbn Sina şöyle demiştir: “İnsanların pek azı, bu tevhit ve tenzihin hakikatini tasavvur edebilir. Herkes ilâhî hikmeti anlama imkanına sahip olmadığı gibi, bir insanın sıradan insanlardan gizlediği bir hakikate sahip olduğunu izhar etmesi de uygun değildir. Bunun yerine, insanlara Allah’ın yüceliğini ve büyüklüğünü onlarca değerli ve yüce şeylerden alınmış örneklerle ve remizlerle öğretmesi gerekir. Peygamberler mutluluk ve bedbahtlık için insanların anladıkları ve tasavvur ettikleri şeylerden örnekler verirler. Bu sebeple, Peygamberin sözlerinin remiz (sembol), kelimelerinin de işaret (ima) olması şart koşulmuştur” (Tokat, 2009: 87).

Semboller metafiziğin evrensel bir ifadesidir (Aydeniz, 2011: 76). Semboller başka türlü iletilmesi mümkün olmayan bir gerçekliğin ifşası, aynı gerçekliğe ulaşılabilmesi için kurulmuş köprüler, kutsalın tecelli ettiği yerler, mekanlar, şekiller, mitoslar ya da ritüeller olarak da görülür. Semboller aynı zamanda, Kutsalın en dolaysız şekilde dile gelmesini sağlar. Bu dile gelme, bazen Hz. İbrahim'in kurbanında, bazen Hz. Nuh'un tufanında, bazen Mısır'dan çıkışta, bazen de Kâbe'nin inşasında kendini gösterir (Çınar, 2006: 328).

Dinle ilgili bilgiler, genelde soyut olduğu ve direkt olarak eşyanın (nesnenin) bilince yansıdığı şekilde yansımadağı için zorunlu olarak bir sembol ya da bir imge aracılığıyla sunulur. Bu nedenle din, toplumsal alanda, semboller, değerler, imgeler yoluyla tezahür ederek sosyalleşir (Arabacı, 2003:44). Böylece, insanların inanç, tutum, davranış ve eylemleri sosyalleşmede belirleyici bir faktör olan dinî sembollerin etkisi altında karakteristik bir şekil alır.

Sembolleştirme ve sembol, genel karakteri bakımından düşüncenin hizmetinde olan, fakat daha etkin bir şekilde inancın da kullandığı bir araç olarak görülmüştür. Bu yüzden denilebilir ki, hakikî iman, şahadet âlemini bu yüce hakikat'in ortaya çıkması için kurulmuş sahne ve sembolik bir anlatımlar dizgesi olarak telakki eder. Semboller, bir bakıma "dil-ötesi bir dil" ifade ederek, bizimle "nihai hakikat" arasında evrensel bir aracılık işlevi de görürler (Kılıç, 2013: XLIX, 10).

Kur'an'da "alamet, nişan ve gösterge" anlamına gelen "şe'air" sözcüğü de sembol kavramıyla açıklanabilecek bir anlam yapısına sahiptir. Kur'an'da شعائر tabiri "Allah'ın sembolleri" şeklinde tercüme edilmektedir. Kimi mütercimler bu ifadeyi, "Allah'ın işâretleri, Allah'ın nişaneleri, Allah'ın alâmetleri" şeklinde tercüme etseler de شعائر tabirinin yerine Türkçemizde kullanılabilir en doğru kavramlardan birisi de semboldür. Çünkü sembol kavramı işâret, alâmet ve nişâne kavramlarını da kapsayan daha genel, muhtevası daha derin bir kavramdır. Şeâir terimi, İslam'ın başlıca göstergeleri olan alâmet ve sembollere delâlet etmekte olup, müşahhas ve sosyal uygulamaları, yüce hakikatlere atıfta bulunan, mü'minleri bu hakikatlere doğru sevk eden araçlar konumundadır (Kılıç, 2013: 16).

C. Sembollerin Amacı ve Önemi

Bütün dinî sembollerin amacı, Yaratıcı'nın bilgisini insanlara ulaştırmaktır. İnsanlar Yaratıcı'nın bilgisine ulaşınca mutluluğu elde ederler. Dolayısıyla sembollerin insanları mutluluğa ulaştırma gibi bir gayeleri de vardır. İbn Tufeyl'e göre ise, dinî sembollerin amacı, sıradan halkı Allah'ı "müşahede makamı"na ulaştırmaktır. İslam dinindeki, namaz, oruç, zekat ve hac gibi ibadetler bu amacı gerçekleştirmek için konulmuş yükümlülüklerdir (Tokat, 2004: 48).

Dinî semboller, kutsalın tezahürüdür. Kutsal, huşu uyandıran, cezbedici olan, irrasyonel olan, doğrudan tanımlanamaz olan, dilselleştirilemez olandır. İşte, dinî semboller somut nesnelere kutsala atıfta bulunarak kutsalı çağrıştıran fenomenler olarak karşımıza

çıkılmaktadır. (Tokat, 2004: 53). Kutsalı somutlaştırarak ifade eden dinî semboller, ruha gönderme yaparlar. Ruh kendini doğrudan ifade ettiği zaman dinî bir tarzda ifade etmek zorundadır, çünkü ruh özünde Mutlakla olan bir ilişkiye sahiptir. Dinî sembollerin diğer kültürel sembollerden farklı olarak ruha doğrudan gönderme yapmasının sebebi ise, onların Aşkınla kesin bir ilişki içerisinde olmasıdır (Tokat, 2004: 51). Her sembolik gizemin arkasında her insanda var olan Tüm Ötekine (Allah'a) ulaşma arzusu yer alır (Tokat, 2004: 54).

İnsanın ruhu sayesinde Aşkınla (Allahla) kesin bir ilişki içerisinde olması ve Tüm Ötekine (Allah'a) ulaşma arzusu, “*Ona şekil verdiğim ve ona ruhumdan üflediğim zaman, siz hemen onun için secdeye kapanın!*” (Hicr, 15/29), ayetiyle sabit olmakta ve hakiki anlamını bulmaktadır. Bu anlamda insanın fizikî yapısı da bir şekil ve semboldür. Nasıl insan gerçek şahsiyetini ve karakterini ruh ve şekil bütünlüğüyle izhar ediyor, ortaya koyuyorsa, aynen öyle de her dinî sembolün arka planında insanın Yaratıcısıyla bağlantı kurmasını sağlayan, Ona ulaştıran ve insanın müşahede yeteneğini geliştiren bir mahiyet söz konusudur. Zaten sembolün en önemli amaçlarından biri de, görülen bir surette görülmeyen bir hakikate işaret ederek ruhun derinliğine, şuur altındaki sahalarına kadar tesirler bırakıp bir çok fikir ve duyguları uyandırarak bu mahiyeti ortaya çıkarmaktır (Schimmel, 1954: 70).

Semboller hem zahirî hem de bâtını olmak üzere iki farklı boyuta sahiptir. Semboller zahirî, yani dinî oluşumlar ve dinin formları için önemli olduğu kadar; bâtını, yani inisiyatif oluşumlar için de, hatta zahirî alanlardakilerden daha önemli görülmüştür (Aydeniz, 2011: 79).

D. Sembollerin Özellikleri

Semboller çok anlamlıdır, tek bir nedene indirgenemezler. Sembolde görünen ve görünmeyen boyutlar vardır. Semboller dinî hakikatlerin ortaya çıkmasını sağlar. Dinî semboller, temsil etme özelliğine sahiptir, somuttur, gösterilene iştirak ederler, canlıdır, yapıcı ve yıkıcı güce sahiptirler, bilgi vericidirler, epistemolojik değerleri vardır (Tokat, 2004: 5). Sembollerin özün yerine geçme veya onu aşma gibi bir nitelikleri yoktur (Aydeniz, 2011: 81).

Semboller yapıları itibarıyla objektif olmakla birlikte, içerikleri bakımından sübjektif bir yapıya sahiptir. İnsanların anlayış, kavrayış, zihinsel yapı, idrak, şuur, sezîş ve düşünüş bakımından birbirlerinden farklı olduğu için, bir sembolün anlamını idrak etme dereceleri de doğal olarak farklılık arz etmektedir. Herkes sembollerden o anki gelişim ve bilgi düzeyi oranında bir anlama yetisine sahip olur. Bilgi ve anlamlandırma düzeyi geliştikçe sembolün muhtevasında saklı anlamlar daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmaya başlar. Başlangıçta ilk anlamıyla algılanan sembol, geliştikçe daha yüksek, daha derin sınırlarını açıklar ve hakikate biraz daha yükselerek bakmayı sağlar. Semboller, kişiyi fazla yük altında bırakmadan, onun kaldıramayacağı derecede yüksek, kavraması güç karmaşık bilgilerle ezilmesine, yıkılmasına yol açmadan, derece derece, yavaş yavaş, anladığı oranda kişinin yükselmesini sağlar (Wikipedia, 2016: Sembol).

E. Sembollerin Fonksiyonu

Fârâbî, Peygamberlerin sahip oldukları mükemmel tahayyül gücü sayesinde, anlaşılması zor olan metafizik konuları halkın anlayabileceği bir forma dönüştürdüklerini ifade etmiştir. Peygamberlerin sahip oldukları tahayyül gücünü, kısaca “herhangi bir şeyi kendi gözönünde canlandırma ve gözünün önüne getirme yeteneği” (Tokat, 2004: 115) şeklinde tanımlamak mümkündür. Fârâbî düşüncesinde anahtar bir kavram olan tahayyül gücü, yaratıcı, taklit edici ve eyleme teşvik eden bir güç olarak tanımlanmakla birlikte, aynı zamanda hem imaj oluşturan, hem de oluşturulan bu imajlar sonucu insanı eyleme sevk etme yönü olan bir yetenek olarak da görülmüştür. Fârâbî’nin tahayyül gücünü ön plana çıkarmasının en önemli nedeni, dinin tahayyül gücüne dayanan bilgiler verdiğini düşünmesidir (Tokat, 2004: 116). Semboller, insanın hayal ve tasavvur yetisine yönelen bir durum olduğu için, (Kılıç, 2013: XLIX, 12) duyular vasıtasıyla tahayyül gücünü harekete geçirerek kişiyi eyleme sevk eder.

Semboller, lafzî dilin ulaşamadığı ya da ifade etmekte yetersiz kaldığı hakikatlerin, anlaşılması ve kavranması hususunda katkı sunar. Sembolik imgelem lafzî bilgi aktarmaktan ziyade, ruhu uyandırmayı amaçlar (Çınar, 2006: 325). Sembol, görünmez olan şeyi bir formda görmeye ve insanın duyu dünyasına ait bir nesneyle bu nesneyi aşarak insan ruhunun aşkınla temasa geçmesine yardımcı olur (Çınar, 2006: 326).

Semboller davranışlarımız üzerinde bilinçli ya da bilinçsiz olarak etki ederek, görülmeyen bir âlemin nesnel işaretleri olarak insan ruhunun derinliklerinde ve şuur altı mütebatında oluşan düşünce ve duygularına etki eder (Perşembe, 1998: 92). Semboller, bir dine inananları motive ederek dinî duyguların canlı kalmasına katkı sunar. İnsanlar dinî sembollerle kendilerine ait bir kimlik tanımlaması yaparlar. Bu kimliğin sembolleşmesi, insanların hareket ve davranışlarını temellendirmede güdüleme vazifesi görür. Semboller aynı zamanda dinlerin varlıklarını sürdürmelerine, dinî değerlerinin ve geçmişin kültürünün aktarılmasına aracılık ederler. Semboller güçlerini yitirdiğinde ve anlam sapsmasına uğradığında dinî gelenekler varlığını koruyamazlar (Perşembe, 1998: 93-94).

F. Kişilik ve Karakter

Dinî sembollerin moral karakter oluşumundaki etkisini daha iyi anlamak için kişilik ve karakter hakkında araştırmamız açısından önemli gördüğümüz noktaları kısaca açıklamak yerinde olacaktır.

Kişilik, bütün bedensel özelliklerin, içgüdülerin, dürtülerin, eğilimlerin, kazanılmış deneyimlerin bütünü; bir insanın gelişme evrelerinde gerçekleştirdiği bağlantıların bütünü; çevresine uyum sağlamak amacıyla yaptığı davranışların bütünü; bireysel farklılığa dayanan duyguların, düşüncelerin, becerilerin, yeteneklerin, alışkanlıkların oluşturduğu işlevsel bir bütünü şeklinde tanımlanır. Kişilik, ayrıca bir kişiye özgü olan belirgin özellikler, manevi ve ruhsal özelliklerin bütünü olarak da görülür (Katipoğlu, 2012: 343). Kişilik, eğilim ve deneyimlerin belirli evreler içinde bütünleşmesi sonucu oluşan bir süreçtir (Köknel, 1982: 26). Kişilik kavramı, bireyin başkalarıyla kurduğu ilişkilerdeki tepkiyi ve kendisini gösterme biçimini içermektedir.

Karakter, hususiyet, özellik demektir. Karakter kişiliği meydana getiren, doğuştan getirilen mizaç özelliklerinin zemininde sonradan kazanılmış ama değişmeye de oldukça dirençli çeşitli davranışsal özellikleri şeklinde tanımlanmıştır (Gürses, 2010: 22). Bir diğer tanıma göre karakter, toplum içinde sonradan kazanılan kişilik özellikleridir. Karakter ayrıca ahlâkî değerlerle doğrudan ilgili olan ve insanın belli durumlarda süreklilik ve düzenlilik kazanmış olduğu davranış özelliklerinin sistematik bir bütünü olarak da görülmüştür (Katipoğlu, 2012: 343).

Karakterle kişilik arasında çok yönlü bir ilişki vardır. Karakter, kişiliğin bir parçası bir yönü ve bir özelliği gibidir. Karakter, insanın tutum ve davranışlarındaki kararlılığı ve devamlılığını ifade eden bir kavramdır. Karakter, kişinin içinde yaşadığı toplumun ahlâkî değer yargıları ve davranış tarzlarını kendine mal etme ve benimseme sonucu ortaya çıkan yerleşik eğilim ve davranış özellikleri olarak da görülür (Mehmetoğlu, 2004: 47).

Şunu ifade etmek gerekir ki ruhsal kişilik ve karakter özellikleri biyolojik karakter ve kalıtım unsuru gibi kalıcı ve devamlılık arz eden bir yapıya sahip değildir. İyi bir eğitim ve moral terbiye ile en olumsuz bir kişiliğin bile değişebileceği eğitimciler tarafından vurgulanmıştır (Katipoğlu, 2012: 342).

Bununla birlikte, insanın huy, karakter, mizaç ve fitrat özellikleriyle kişilik yapısı arasında çok sıkı bir ilişkinin varlığı da gözden uzak tutulmamalıdır. Özellikle karakterin, kişiliğin yapısal özelliklerine bağlı olarak çeşitli şekillerde etkilendiği ve değişim gösterdiği vurgulanmıştır. Yapılan araştırmalar, içsalgı bezleri ve bunların oluşturdukları çeşitli kimyasal maddelerin beden ve ruh üzerinde önemli etkileri olduğunu ortaya çıkarmıştır. Buna bağlı olarak, hipofiz, tiroid, böbrek üstü bezlerinin salgılarının zeka ve duygulanım gelişmesinde önemli rol oynadığı kabul edilmiştir. İç salgı bezlerinin çalışması doğrudan ya da dolaylı olarak sinir sistemiyle bağlantılı olduğu için, iç salgı bezlerinin çalışmasıyla sinir sistemi arasında bir geri denetim olduğu tespit edilmiştir. Bu tür denetimle bedensel ve ruhsal denge için gerekli olan iç salgı düzenlenmiş olur (Köknel, 1982: 47).

Son dönemlerde yapılan araştırmalar, insanların fiziksel ve ruhsal yapılarında yıl, mevsim, ay ve gün içerisinde belli değişmeler olduğunu ortaya çıkarmıştır. İnsanların fiziksel ve ruhsal yapılarındaki değişimleri zamansal olarak inceleyen yeni bir bilim dalı ortaya çıkmıştır. Kişinin biyolojik vücut ritimlerini ve bu ritimlerin mekanizmalarını inceleyerek açıklayan bilim dalına “kronobiyoloji” denilmektedir. (Ayan, 2003: 90). Kronobiyoloji alanında yapılan araştırmalar, insanların içsalgı bezlerinde, istem dışı çalışan sinir sisteminde, su ve tuz dengesinde zamana bağlı olarak belli değişmeler olduğunu ve bu değişmelerin insanların ruhsal yapıları üzerinde etkide bulunduğunu göstermiştir. Kronobiyoloji uzmanları ve ruh bilimciler her insanın kendine özgü bir beden ve ruh saatinin olduğu görüşünde birleşmişlerdir (Köknel, 1982: 48).

Zamansal açıdan biyolojik değişmeleri ortaya çıkaran kronobiyoloji bilimine bağlı olarak bir de mekan açısından biyolojik değişmeleri inceleyen tespitler ortaya çıkmıştır. Bu tespitlerden birisi de “biyolojik ritimdir”. Biyolojik ritim, içinde yaşadığımız doğa ile biyolojik ritimler arasındaki ilişkileri inceler. Biyolojik ritim teorisine göre atmosferik

çevre değiştiğinde, doğadaki her canlı gibi insan vücudunda da değişimler meydana gelir. Dünyanın kendi ekseninde, ayın dünya etrafında ve dünyanın güneş etrafındaki hareketleri ve birbirlerine karşı konumları biyolojik ritim düzenlenmesinde önem kazanır (Ayan, 2003: 90).

Kişilik ve karakter hakkında araştırma yaptığımız bölümde zaman ve mekan açısından biyolojik ritmin değiştiği hususunu ön plana çıkarmamızın ana nedeni, bir simge olarak Kâbe'nin ahlâkî aksiyon ve moral karakter oluşumundaki fonksiyonunu ortaya çıkarmaktır. Çünkü Kâbe, hem konum itibarıyla, hem de iklim şartları açısından dikkat çekici bir yerde bulunmaktadır. Kâbe'nin dünya üzerindeki "altın oran" ilişkisi açısından sahip olduğu konumla insanın biyolojik ritmi arasındaki ilişkinin boyutları henüz keşfedilmemiş olsa da böyle bir ilişkinin varlığı noktasında işaretlerin olduğu söylenebilir. Biyolojik saatle insanın ruh yapısının aynı yerde buluşmasıyla insanın ahlâkî açıdan dönüşüme daha hazır hale geleceği inkar edilemez bir gerçektir. Bir sonraki kısımda Kâbe'nin insana kıyâm olması başlığında bu konu incelenecektir.

G. Kişilik, Karakter ve Ahlâk İlişkisi

Kişilik ve karakter, duygu, düşünce, tutum, davranış, hareket ve eylem üzerine kurulu bir yapı olduğundan, hem kalıtsal özelliklerin, hem de çevresel faktörlerin etkisi altında bir eğilim gösterir. Kişilik bir yapının temellerini, onun üzerine kurulan bina ise o yapının karakterini oluşturur. Nasıl bir binanın oluşması birçok malzemeden meydana geliyorsa karakterin oluşumu da bir çok faktörün birleşiminden meydana gelir. Binanın ilk katları bir insanın kişiliğinin olduğu çocukluk dönemleri olarak görülebilir. Ahlâkî karakterin oluşumunda bu evreler son derece önemlidir. Binanın sağlam ve yıkılmaz temeller üzerine kurulu olması, sonraki dönemlerde sosyal ve psikolojik açıdan yaşanacak depremlerde yıkılmadan ayakta kalması, binaya asıl hüviyetini veren ahlâkî karakterin niteliğine bağlıdır.

İnsan bir bütün olarak ele alındığında, ahlâkî aksiyon ve davranış açısından sürekli bir değişime ve gelişime açık bir varlık olduğu görülecektir. Yüce Allah, Peygamberler ve vahiy yoluyla insanı, yaş sınırlaması olmaksızın, eğitime tabi tutarak onun belli bir ahlâkî karaktere sahip olmasını ve bunun da aksiyon haline gelmesini istemektedir. En güzel ahlâkî davranışı sergilemek için insanın ölüncüye kadar sürekli bir yarış ve imtihan içerisinde olması gerektiği Yüce Allah tarafından hatırlatılmıştır (Hud, 11:7; Kehf, 18: 7; Mülk, 67: 2). Aslında İslam dininin en temel amaçlarından birisinin ahlâkî açıdan insanı en güzel şekilde eğitmek olduğunu söylemek yanlış olmasa gerek. Zira İmam Şâfi hazretlerinin "Kur'ân-ı Kerîm'de başka hiçbir sûre nâzil olmasaydı, şu pek kısa olan Asr sûresi bile, insanların dünya ve âhiret saadetlerini te'mine yeterdi. Bu sûre, Kur'ân-ı Kerîm'in bütün ilimlerini içine alır", (İbn Kesir, 1999: I, 203) şeklindeki tespiti bu surenin muhtevasının iman, amel ve ahlâk eğitimi konu almasından ötürüdür. İnsanın eğitimi imanla başlar, amelle devam eder, ahlâkla da mükemmel noktaya ulaşır.

II. Kâbenin İnsanlara Kıyâm Olması

Kuran-ı Kerim’de Maide suresinde Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

جَعَلَ اللَّهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيَامًا لِلنَّاسِ وَالشَّهْرَ الْحَرَامَ وَالْهَدْيَ وَالْقَلَائِدَ ذَلِكَ لِتَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَأَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

"Allah, Kâbe'yi, o saygıya lâyık evi, haram ayı, hac kurbanını ve (kurbanın boynuna asılan) gerdanlıkları (maddi ve manevi yönlerden) insanların belini doğrultmaya sebep kıldı. Bu da Allah'ın, göklerde ve yerde ne varsa hepsini bildiğini ve Allah'ın her şeyi bilici olduğunu (sizin de anlayıp) bilmeniz içindir." (Maide, 5: 97).

Ayette dört önemli dinî simge zikredilmiştir. Bunlar, mekana işaret eden “Ka’be”, zamana işaret eden “haram ay”, canlı bir varlığa işaret eden “kurban” ve eşyaya işaret eden “gerdanlıklar”dır. Bu ayette geçen, başta Kâbe’nin, haram ayın, hac kurbanının ve gerdanlıkların “insanlara kıyâm yapılması”nın hangi anlamlara geldiği ile ilgili müfessirlerin görüşlerine yer verdikten sonra konumuza bakan yönü itibariyle bir tahlil yapmanın yerinde olacağını düşünmekteyiz.

Ayette geçen “kıyâm” kelimesini İbn Amir elifsiz olarak, قِيَامًا “kayım” şeklinde okumuştur. Bu şekilde okununca, insanların önemli işlerinin ıslahının yerine getirilmesi konusunda mubağa manası ifade eder. Kıyâm kelimesi, يقوم-قام dan ecvefi vavî olduğu için aslı قوام “kıvam”dır. Kıvâm, kendisiyle bir işin “istikâmet bulması” ve “düzilmesi” anlamına gelir. Kâbe’nin insanların maslahatlarının kıvâmı için sebep olmasıyla ilgili olarak Fahrettin Râzî (ö. 606/1209) dört maddede özetle şu hususları dile getirmiştir. Birincisi, Mekke’de hayvancılık ve ziraat olmadığından Mekke halkı diğer şehirdeki insanların kendilerine gelmelerine muhtaç bir durumdaydılar. Yüce Allah insanların oraya ziyarete gelmeleri için Kâbe’ye karşı kalplerde bir saygı ve muhabbet hasıl etmiştir. Böylece her taraftan insanlar Kâbe’ye akın akın gelmektedirler. Mekke’nin dışında bulunan insanların Kâbe’yi ziyarete gelmeleri sayesinde Mekke halkı nimetlere mazhar olmuşlardır. İkincisi, birbiri arasında savaşıyor Arap halkı, harem bölgesinde savaşıyorlardı. Çünkü Araplar harem bölgesine hürmet ediyorlardı. Harem bölgesi, hem can, hem de mal güvenliği için emin bir yerdi. Üçüncüsü, Mekkeli’ler, Beytullah vesilesiyle, Allah’ın halkı, has dostları ve Kıyâmete kadar da bütün insanların efendileri olmuşlardır. Böylece herkes, onlara yakınlaşmak ve hürmette bulunmak ister. Dördüncüsü, orada büyük hac ve umre menâsikleri ve yüce taatler yerine getirilir. Yüce Allah hac ve umre menâsiklerini günahların silinmesine, derecelerin artmasına ve yüce hasletlerin çoğalmasına bir sebep yapmıştır (Fahredden er-Râzî, 1934: XII, 439).

Râzî’ye göre hayatın kıvâmı, yukarıda birinci maddede olduğu gibi menfaatlerin çokluğu; ikincide olduğu gibi, zararların giderilmesi; üçüncüde olduğu gibi, makam ve mevkinin elde edilmesi; dördüncüde olduğu gibi, dinî faydaların elde edilmesiyle olur. Râzî’ye göre hayatın kıvâmı bu dört hususu elde etmeye bağlıdır. Kâbe bu dört husus için de bir kıyâm sebebidir (Fahredden er-Râzî, 1934: XII, 439).

Râzî, ayette müfred olarak geçen haram ayın diğer haram ayları da kapsadığını ifade etmektedir. Râzî'ye göre, sürekli kendi aralarında savaşıyan Araplar haram aylar girdiğinde savaş durduğu, can ve mal güvenliği tekrar sağlandığı için bu aylar Arapların dünya hayatındaki geçimlerinin dengede olması için birer vesiledir. Ayrıca Zilhicce ayında hac menâsiki yerine getirildiği için bu ay büyük sevapların elde edilmesine vesiledir. Hedy kurbanı, Kâbe'ye hediye gönderilen, orada kesilen ve eti fakirlere dağıtılan bir kurban olması hasebiyle, onu kesip hediye eden için bir ibadet, fakirlerin ihtiyaçlarının giderilmesine de bir vesile olduğundan dolayı insanların kıyâmı için bir vesiledir. Kurbanların boyunlarındaki gerdanlıklar, kurban olduğunu gösteren işaret, simge ve süsler de, kurbanlara saygı sebebiyle kurbanlıkların güvenliğini sağlayarak bir kıyâm vesilesi olmaktadır (Fahredden er-Râzî, 1934: XII, 439).

Yüce Allah, önce Kâbe'yi insanlar için bir kıyâm yeri, hayatın devamı için bir vesile kıldığını beyan ettikten hemen sonra şu üç şeyi, yani haram ayı, kurbanı ve gerdanlıkları zikretmektedir. Çünkü bu üç simge, Beyt-i Haram'a nisbetleri sebebiyle, insanların maîşetlerinin temin edilmesinin sebebi olmaktadır. Böylece bu, Kâbe'nin ululuğuna, büyüklüğüne ve son derece şerefli olduğuna bir delil olmuş olur (Fahredden er-Râzî, 1934: XII, 439). Bu ayette Kâbe merkez simge, haram ay, kurban ve gerdanlıklar ise merkeze bağlı tamamlayıcı simgeler olarak görülebilir.

Yüce Allah bu ayette ayrıca Kâbe'yi, “beyt-i haram” olarak isimlendirmiştir. Çünkü, Allah Kâbe'yi dokunulmaz kılmış, şerefli kılmış ve yüceltmıştır. Kâbe bu şekilde Yaratıcı tarafından kutsal bir mekan ve sembol olarak belirlenmiştir. Kâbe'nin kutsiyeti, tarih ve zaman açısından insanlığın kutsiyetinden önce gelir. Nitekim, Peygamber Efendimiz (s.a.v) Mekke'nin fethedildiği günde şöyle buyurmuştur: “Allah bu beldeyi yerleri ve göğü yarattığı gün haram kılmıştır. Kıyâmete kadar da Allah'ın haram kılmasıyla haram kalacaktır.” (Buhârî, “Sayd”, 10; Müslim, “Hac”, 445-446).

Bazı müfessirler, “Kâbenin insanlara kıyâm kılınması” ifadesinde geçen “Ca'l” kelimesini, “yaratma ve tekvînî” anlam ile, “teşrîf” anlam olmak üzere iki şekilde olduğunu ifade etmişlerdir. Bazı dönemlerde, tekvînî anlam, bazı dönemlerde ise teşrîf anlam ön plana çıkmıştır. İslamiyet'ten önce tekvînî anlam ön plandaydı, İslamiyet'ten sonra ise teşrîf anlam ön plana çıkmıştır (Reşid Rıza, 1990: VII, 101). Alimlerin bu yorumlarına bakıldığında, Ümmül'l-Kura ile Kâbe'nin bulunmuş olduğu coğrafi bölgenin, bilimsel gelişmelerin ışığında, keşfedilmemiş yeni tekvînî özelliklerinin ortaya çıkması muhtemeldir.

Müfessirlerin tefsirlerine bakıldığında “Kâbenin insanlara kıyâm kılınması”nı genel olarak, dünyevî ve uhrevî işlerdeki canlanma ve hareketliliğin bir vesilesi olarak yorumlandığı görülecektir. Kıyâm kelimesi, bir taraftan, ayağa kalkma, canlanma, hareketlenme, aktif olma gibi sosyal ve psiko-sosyal bir değişikliğe yol açan bir kavram olarak yorumlanabilirken, diğer taraftan da kıvâm, istikâmet, ölçü ve mizan şeklinde bir denge unsurunu ifade eden çok anlamlı kavram olarak yorumlanabilir.

A. Bir Sembol Olarak Kâbe

Yeryüzünde ibadet maksadıyla yapılan ilk ev (beyt) Mekke’de bulan Kâbe’dir. Kâbe kutsallığın, mübarekliğinin, yüceliğinin, hürmetin, güvenliğinin, esenliğinin, tevhidin, hidayetinin, sevabın, namazın, temizliğinin, ubudiyetin, tavafın, kıyâmın, rükününün, secdenin, duaların kabulünün, bir araya gelmenin, birlik olmanın, her türlü nefsânî istek ve arzuların uzak olarak Rab’le buluşmanın ve O’nun misafiri olmanın sembolüdür. Kâbe ayrıca, Hz. Adem’den, Hz. İbrahim’e, Hz. İbrahim’den de Peygamber Efendimiz (s.a.v)’e kadar hemen hemen bütün peygamberlerin uğrak mekanı olması hasebiyle tarihi derinlikleri bağrında saklayan, tarifi imkansız cazibenin sembolüdür.

Yüce Allah zaman ve mekanın ötesinde olduğu halde, bir mekan sembolü olan Kâbe Allah’a yönelmenin “yer”i ve “yönü” olarak düşünülür (Tokat, 2004: 164). Yer ve göğün yaratılmasıyla zaman ve mekan da yaratılmıştır. Kâbe yerin ve göğün yaratıldığı andan itibaren Yüce Allah tarafından haram, dokunulmaz, saygın ve kutsal ilan edilmiş dinî bir semboldür. Allah katında yerin ve göğün yaratıldığı andan itibaren ayların sayısı on ikidir. Bunlardan dördü Recep, Zilkade, Zilhicce, Muharrem haram aylardır (Tevbe, 9: 36). Kâbe mekan sembolü, haram aylar da zaman sembolüdür.

Bazı müfessirler, Kâbe’nin kıyâm olmasını, kalple mukayese etmişlerdir. Nasıl Kâbe inanların uhrevî ve dünyevî işlerinin yerine getirilmesinde kıyâm oluyorsa, nurların ve sırların Kâbesi olan kalp de, o yolda yürüyenler için bir kıyâm vesilesidir. Zira kalbin düzelmesiyle bütün beden düzelir, bozulmasıyla da bütün beden bozulur (İbn Acîbe, 2002: II, 306). Bu açıdan bakıldığında, altın oran teorisine göre çok özel bir konumda olan Kâbe’nin varlığıyla, insanın varlığı bütünleştiğinde Kâbe’nin sembolik özelliğinin insan kalbinde aktif bir şekilde hareketlenmeye yol açtığı ve müessir olduğu söylenebilir. İnsan kalbinde ve ruhunda Kâbe’ye karşı bir ilgi, alaka ve muhabbet yaratılmıştır.

B. Altın Oran Kâbe İlişkisi

Altın oran, sanatın, estetiğinin, güzelliğinin, yüksek verimliliğinin, tasarımın ve seçkinliğin ifadesi olarak çağlar boyunca bilim adamları ve sanatkarlar tarafından üzerinde hayranlıkla çalışılarak bulunmuş bir sayıdır. Bir şekli tanımlayan temel ölçülerin birbirine oranı 1,618 sayısını veriyorsa o şekil altın orana uygun olarak tanımlanmaktadır (Bergil, 1998: 4). Altın oran, canlıların vücudundaki hücrelere yönetici tayin edilmiş DNA’dan tutun, gökyüzündeki gezegenlerin birbirine olan uzaklıklarının oranına kadar her şeyde vardır (Sadıkoğlu, 2008: 9). Örneğin, bütün gezegenlerin Güneş’e olan ortalama uzaklığı “altın oran”ı vermektedir (Sadıkoğlu, 2008: 51).

Altın Oran ve İslamî Semboller arasındaki ilişkiler ilk kez 2007 yılında keşfedilmeye başlandı. Bu keşfe göre, Mekke şehrinin kuzey kutup noktasına olan uzaklığı ile güney kutup noktasına olan uzaklığının oranı tam olarak 1,618, yani altın orandır. Ayrıca Mekke şehrinin Güney kutup noktasına olan uzaklığı ile iki kutup arasındaki uzaklığın birbirine oranı yine 1,618’dir. Ayrıca Kur’an’ın 3. suresi olan Âli İmran suresinin 96. ayetinde

geçen بَيْكَةٌ (Mekke) kelimesinin altın oranla uyumlu olduğu tespit edilmiştir (Geçkil, 2014: 238).

Bilindiği gibi Kuran’da Mekke şehri Ümmü’l-Kura olarak zikredilmektedir (Enam, 6: 92; Şura, 42: 7). Ümmü’l-Kura, “şehirlerin anası” anlamına gelir. Ananın özelliği doğurgan olmasıdır. Dünyanın yaratılışının Ümmü’l-Kura’dan başladığı, Mekke’nin bulunmuş olduğu noktanın çok özel bir konuma sahip olduğu, harem bölgesi olmasından da anlaşılmaktadır. Semavî vahyin yayılışı da Ümmü’l-Kura merkezli olmuştur. Zira ilk vahiy, Ümmü’l-Kura’da, harem bölgesinde bulunan Cebel-i Nur’dan Mekke ve çevresine yayılmıştır. Adeta Kâbe merkezli Mekke bir ışık kaynağı olmuş ve tüm dünyayı aydınlatmıştır. Bu aydınlatma önce kalpte imanla başlamış, daha sonra hakiki bir muallimin elinde karakter eğitimiyle devam etmiştir. Bu şekilde Kâbe, değişimin ve dönüşümün sembolü olmuştur. Mekke’nin fethiyle Kâbe tam olarak dinî sembol olma özelliğine kavuşmuştur.

Harem bölgesi sınırları içerisinde kalan alanın diğer alanlara nazaran insanı etkileyen bir enerjiye sahip olup olmadığı henüz tespit edilmemiş bir durum olsa da burada yapılan ibadetlerin karşılığının 100 bin kat daha fazla olduğu düşünüldüğünde Mescid-i Haram’ın bulunmuş olduğu noktanın bir çok hikmet ve sırlarla dolu olduğu söylenebilir. Bu hikmet ve sırlardan birisinin Kâbe merkezli Mekke’de görsel şölen havasını andıran sembollerin ve yapılan ibadetlerin kısa zamanda insanın karakterini ve ahlâkî davranışlarını olumlu yönde etkileyen bir fonksiyona sahip olduğu söylenebilir. Ancak bu etkinin direkt olarak insanın fiziksel ve ruhsal yapısını etkileyen atmosferik ve psikik enerjiye dayalı bir tesirle mi, yoksa sadece eğitim süreci içerisinde gerçekleşen sosyal bir hadise mi olduğu hususu çalışmamızı yakından ilgilendirmektedir.

Son dönemlerde yapılan biyolojik araştırmalar, insan bedenindeki altın oranın sadece insanın fiziksel görünümünde olmadığını, insanın beyninin, sinir sisteminin, duyu organlarının, akciğer sisteminin ve DNA’nın gerekli fonksiyonlarını yapabilmesi için de altın oranın gerekli olduğunu ortaya çıkarmıştır (Sadıkoğlu, 2008: 32). Bilimin ortaya koyduğu bu tespitler ışığında Kâbe’nin insanın biyolojik ve psikolojik yapısı üzerinde, altın oran sayesinde, özel bir etkisinin var olduğunu söylemek mümkündür.

C. Kâbe’nin Karakter Üzerindeki Fonksiyonu

Ebû Hayyân el-Endelüsî (ö.745/1344), Yüce Allah’ın Kâbe’nin insanlara kıyâm yapmasını, Kâbe’de hiç kimseye eziyet edilmemesi için, insanların kalplerine Kâbe’nin azametinin yerleştirilmesi, şeklinde tefsir etmiştir. Ebû Hayyân, Kâbe’nin, insanlardan eziyetleri gideren bir rol üstlendiğini ifade etmiştir. Ebû Hayyân, Kâbe’nin hürmetini bir kralın hürmetine benzeterek Kâbe’nin üstlendiği rolü veciz bir şekilde özetlemiştir. Ebû Hayyân’a göre, krala saygı ve hürmetten dolayı insanlar nasıl birbirine zarar vermekten çekiniyorlarsa, kralın olmadığı durumlarda Kâbe’nin saygınlığı ayağı kalkarak krala olan saygınlığın yerini alır. Bu saygınlık çekişme, kıskançlık, düşmanlık ve oç alma gibi her türlü olumsuz duygu ve davranışlardan insanları muhafaza eder (Ebû Hayyân el-Endelüsî, 2000: IV, 372).

Ebû Hayyân, ayette geçen *قِيَامًا لِلنَّاسِ* ifadesini aynı kökten gelen kelimelerle dikkat çekici bir şekilde ifade ederek, aslında canlanan ve ayağı kalkan şeyin Kâbenin saygınlığı olduğunu ifade etmesi bakımından dikkate değer bir yorum yapmıştır. Bu yorumu biraz daha açarak Kâbe'nin saygınlığının bir muallim, mürşid ve öğretmen hükmünde insanları eğiten bir sembol olduğu söylenebilir. Saygın bir öğretmeni insanlar nasıl dinliyorlarsa, aynı şekilde insanlar Kâbe'nin huzuruna vardıklarında Yüce Allah'ın huzurunda ayakta divanda durur gibi saygı dolu bir şekilde, teslim olmuş bir vaziyete, ihsan şuuru içerisinde O'nun emir ve yasaklarına saygılı davranacaklarını hal, tavır ve hareketleriyle göstermeye çalışırlar. Burada Kâbe'ye olan saygınlık boyutundan, Yüce Allah'a olan saygınlık boyutuna geçilerek, bir eğitim süreci içerisinde insanlar moral karakterlerini ve ahlâkî davranışlarını yeniden gözden geçirerek, kendilerine çekidüzen verirler, Yüce Allah'ın olunmasını istediği üstün karakter özelliklerine sahip olmaya çalışırlar, kişilik ve karakter özellikleri bakımından da kıvama erme gayreti içerisinde bulunurlar.

Kâbe'nin saygınlığının insanlar üzerindeki etkisini bütün Müslümanların hissedebilmesi ve yaşayabilmesi için Yüce Allah Kâbe'yi ziyareti hac ibadetiyle farz kılmıştır. Kâbe'nin, haram ayların, hedyi kurbanlarının, kurban gerdanlıklarının insanlar üzerindeki olumlu etkisi düşünüldüğünde hac ibadetinin nedenli gerekli ve yerinde bir ibadet olduğu daha iyi anlaşılacaktır. Ayrıca Umre ibadetiyle de Kâbe'nin mü'minler üzerindeki etkisinin daha yaygın olarak hissedilebilmesi için mescid-i haramı ziyaret teşvik edilmiştir. Hac ve umre ibadeti meşâir ve menâsik şeklinde sembolik görsellerin çokça bulunduğu ibadet türleridir. Bunların başında da araştırmamıza konu edindiğimiz Kâbe'nin sembolik özelliği gelmektedir.

Kâbe başta olmak üzere Kâbe merkezli yapılan ibadetlerin ahlâkî aksiyon ve moral karakter açısından kişiye sağladığı faydaları şu şekilde ifade etmek mümkündür:

- Kişiyi benlik ve enaniyetten kurtarır.
- Farklı kültür ve ortamdaki insanlarla iletişime geçildiği için kişi kendisini daha yakından tanıma fırsatı bulur.
- Birlikte hareket etme duygusu gelişeceği için toplum içinde uyumlu hareket etmede kolaylık sağlanır.
- Farklı kültürdeki toplumlar arasında iletişim sayesinde yakınlaşma ve birliktelik kurularak dünya ve ahiret adına ümitsizlik duyguları izale edilir.
- Hacı ve umrecilerin birbirlerine ikramda bulunmaları, birbirlerini dinlemeleri ve birbirlerine saygı duymaları onları ahlâkî açıdan daha olgun yapar.
- Hacda insanlar çok yönlü sorunlarla karşılaştıkları için az bir zamanda çok farklı davranış biçimleriyle karşılaşılırlar. Hacı ve umreciler, bu davranışlar karşısında bazen sabreder, bazen de nefsinin hakir görerek olumsuz kişilik özelliklerinden sıyrılıp moral kişiliğin gelişmesine katkı sağlarlar.
- Kâbe'de insanlar, sinirsel tepkilerine yol açabilecek çok sayıda sözlü ve fiili davranış biçimleriyle karşılaşılırlar. Sinirlerine hakim olamayanlar, Kâbe'nin yanı başında

“Rahman’ın misafirleri” olarak Rablerine tevbe edip bu davranışlarını dizginleme ve ayarlamaya yoluna giderler.

- Dünyanın her tarafından gelen insanlarla aynı ortamda aynı niyet ve aynı amaçta birliktelik sağlandığı için, Müslümanlar yeni bir sosyal öğrenme süreciyle kendilerini geliştirirler.
- Bireyler toplum içerisinde nasıl hareket edeceklerini öğrenerek, toplumun kabul ettiği ve razı olduğu davranışlarda bulunmaya gayret ederler.
- Kültürün değişmesiyle kişilik bozukluklarının ortaya çıkabileceği düşüncesinden hareketle, başlangıçta farklı kültürlerle karşı kişilik bozukluklarının ortaya çıkma riski varsa da, mü’minlerin kardeş olduğu fikri üstün gelerek, moral karakter düzeyinde bir davranış sergileme çabası içerisine girilir.
- Kültürel değişimin benimsenmesi ferdin şahsiyetinin değişmesine yol açacağından dolayı, farklı kültürlerle karşılaşan mü’minler moral karakter özelliği daha iyi olan örnekleri görüp onları rol model olarak kendisini geliştirir.
- Kâbe, mü’minlerin ruhsal dünyasındaki iyilikleri uyandırma gibi bir fonksiyon eda edeceğinden bireylerin ahlâkî davranışlar sergilemesine katkı sağlar.
- Kâbe, barış, ahenk, doyunluk hissi, dünya ve benliğe dair derin bir şuur hali, şahsi bütünlük, iyimserlik, dış dünya ile açık bir iletişim ve diğer insanlarla sağlıklı bir ilişki kurmada gerekli gücü ve desteği vereceğinden dolayı yeni moral değerlerin benimsenmesine yardımcı olur, ahlâkî normların gelişmesine de katkı sağlar.
- Hac’da mü’minler birçok meşakkatin içerisine istekli olarak girdiklerinden dolayı psikolojik açıdan kendilerini eğitmeleri daha kolay olur.
- Hac ibadetinin temel amaçlarından birisi insanın güdü ve eğilimlerini eğitmektir. İnsan güdü ve eğilimlerini doyururken İlâhî değerlere uyma ve bağlı kalma alışkanlık ve becerisi kazanır. Mü’minler, hac ibadeti sırasında sırf Allah emrettiği için sembolik olarak güdü ve eğilimlerini erteler. Bu sembolik uygulamalarla Allah’ın emirlerine uyma egzersizleri yapar. Hac sürecinde aldığı eğitimi daha sonra hayatının bütün alanlarında gerçekleştirme çabası içerisinde olur (Kasapoğlu, 2008: 125).

III. Sonuç ve Değerlendirme

Ahlâkî kişilik ve karakterin oluşumunda çevresel faktörlerin önemi çok büyüktür. Karakter eğitiminin oluşmasında ve gelişiminde çevresel faktörlerin başında din gelmektedir. Din eğitiminin moral karakter üzerindeki etkisi diğer unsurlara göre daha fazla ve daha etkilidir. Çünkü din bireylere ve toplulara dinî öğretiler sayesinde yaratılış gayesine uygun davranışlar kazandırmayı amaçlar. Din bu davranış kazandırma işlemini diğer bir tabirle karakter eğitimi birçok yolla gerçekleştirmeye çalışır.

Dinin etkili bir şekilde kullanmış olduğu öğelerden birisi de sembollerdir. Bireylerin ve toplumların anlam dünyalarının inşasında ve daha sonra ahlâkî aksiyon halinde teza-

hür etmesinde dinî sembollerin ayrı bir yeri vardır. Bu semboller bazen bir şahıs, bazen bir eşya olabileceği gibi bazen de ibadet yapılan bir mekan olabilmektedir. Bu mekanların başında mabetler gelmektedir. Moral karakter inşasında mabet sembollerinin etkisi bütün dinlerde öteden beri hep dile getirilmiştir. İslam dininde mabet sembolleri içerisinde Kâbe'nin çok ayrı ve özel bir yeri vardır.

Sembol, mevcut bulunmayan, algılanamayan ve kavranamayan fikirleri temsil eden çeşitli işaret ve rumuzlardır. Dinî sembol ise, görülmeyen bir hakikati kapalılık içerisinde yansıtan simge ve nesnelere olarak ortaya çıkar. Dinle ilgili bilgiler, genelde soyut olduğu ve direkt olarak eşyanın (nesnenin) bilince yansıdığı şekilde yansımadığı için zorunlu olarak bir sembol ya da bir imge aracılığıyla sunulur. Bu sembollerin amacı, Yaratıcı'nın bilgisini insanlara ulaştırmak ve dinî hakikatlerin ortaya çıkmasını sağlamaktır.

Kâbe yerin ve göğün yaratıldığı andan itibaren Yüce Allah tarafından haram, dokunulmaz, saygın ve kutsal ilan edilmiş dinî bir semboldür. Kâbe sadece ev şeklinde bir yapıt olması açısından değil, bulunmuş olduğu konum açısından da muhtevası derin simgesel bir özelliğe sahiptir. Kâbe kutsallığın, mübâreklığın, yüceliğin, hürmetin, güvenliğinin, esenliğinin, tevhidin, hidayetinin, sevabının, namazın, temizliğin, ubudiyetin, tavafın, kıyâmın, rükünün, secdenin, duaların kabulünün, bir araya gelmenin, birlik olmanın, her türlü nefsanî istek ve arzuların uzak olarak Rable buluşmanın ve onun misafiri olmanın sembolüdür. Kâbe ayrıca, Hz. Adem'den, Hz. İbrahim'e, Hz. İbrahim'den Peygamber Efendimiz (s.a.v)'e kadar hemen hemen bütün peygamberlerin uğrak mekanı olması sebebiyle tarihi derinlikleri bağrında saklayan, tarifi imkansız cazibenin sembolüdür.

Kâbe'nin saygınlığının insanlar üzerindeki etkisini bütün Müslümanların hissedebilmesi ve yaşayabilmesi için Yüce Allah Kâbe'yi ziyareti hac ibadetiyle farz kılmıştır. Kâbe'nin, haram ayların, hediye kurbanlarının, kurban gerdanlıklarının insanlar üzerindeki olumlu etkisi düşünüldüğünde hac ibadetinin nedenli gerekli, hikmetli ve müessir bir ibadet olduğu daha iyi anlaşılacaktır.

Harem bölgesi sınırları içerisinde kalan alanın diğer alanlara nazaran insanı etkileyen bir enerjiye sahip olup olmadığı henüz tespit edilmemiş bir durum olsa da burada yapılan ibadetlerin 100 bin kat daha fazla olduğu düşünüldüğünde Mescid-i Haram'ın bulunmuş olduğu noktanın bir çok hikmet ve sırlarla dolu olduğu söylenebilir. Bu hikmet ve sırlardan birisinin Kâbe merkezli Mekke'de yapılan ibadetlerin, sembollerin kısa zamanda insanın karakterini ve ahlâkî davranışlarını olumlu yönde etkileyen bir fonksiyona sahip olduğu söylenebilir. Ancak bu etkinin direkt olarak insanın fiziksel ve ruhsal yapısını etkileyen atmosferik ve psikik enerjiye dayalı bir tesirle mi, yoksa sadece eğitim süreci içerisinde gerçekleşen sosyal bir hadise ile mi olduğu hususu çalışmamızı yakından ilgilendirmektedir.

Ebû Hayyân, ayette geçen *قِيَامًا لِلنَّاسِ* ifadesini aynı kökten gelen kelimelerle dikkat çekici bir şekilde ifade ederek, aslında canlanan ve ayağı kalkan şeyin Kâbe'nin saygınlığı olduğunu ifade etmesi bakımından dikkate değer bir yorum yapmıştır. Bu yorumu biraz daha açarak Kâbe'nin saygınlığının bir muallim, mürşid ve öğretmen rolünde insanları

eğiten bir sembol olduğu söylenebilir. Saygın bir öğretmeni insanlar nasıl dinliyorlarsa, aynı şekilde insanlar Kâbe'nin huzuruna vardıklarında Yüce Allah'ın huzurunda ayakta divanda durur gibi saygı dolu bir şekilde, teslim olmuş bir vaziyete, ihsan şuuru içerisinde O'nun emir ve yasaklarına saygılı davranacaklarını hal, tavır ve hareketleriyle göstermeye çalışırlar. Burada Kâbe'ye olan saygınlık boyutundan, Yüce Allah'a olan saygınlık boyutuna geçilerek, bir eğitim süreci içerisinde insanlar moral karakterlerini ve ahlâkî davranışlarını yeniden gözden geçirerek, kendilerine çekidüzen verirler, Yüce Allah'ın olunmasını istediği üstün karakter özelliklerine sahip olmaya çalışırlar, kişilik ve karakter özellikleri bakımından da "kıvâma" erme gayreti içerisinde bulunurlar.

Kaynakça

- Arabacı, F. (2003). Türkiye'de dini sosyalleşmenin temel etkenleri. *Dini Araştırmalar*, 6 (16), 39-54.
- Şen, O. (2003). Biyolojik ritim. *III. Atmosfer Bilimleri Sempozyumu*, 91-96.
- Aydeniz, H. (2011). Dini semboller, sembolün anlam kaybı ve etkilerine gelenekselci bir yaklaşım (rene guenon örneği), *EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler*. 15 (48), 75-90.
- Bergil, M.S. (1988). *Altın oran: doğada bilimde sanatta*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Çınar, A. (2006). Din dili: Dinî sembol ve ritüel, *Dindarlık Olgusu (Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri)*, 325-338.
- Çoştu, Y. (2009). Dine normatif ve popüler yaklaşım: bir dini yönelim ölçeği denemesi, *Hitit Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi [Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi]*, 8 (15/1), 119-139.
- Durmuş, İ. (2007). Remiz, *DİA*, 34, 556-558. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- el-Endelüsî, E. Hayyân (2000). *el-Bahrü'l-Muhît*, thk. Sıdkî Muhammed Cemil, Beyrut: Daru'l-Fikr.
- er-Râzî, F. (1934). *et-Tefsirü'l-Kebir = Mefatihü'l-Gayb*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî.
- Geçkil, M. Bahattin. (2014). Kur'an'da mucizevi saymak kelimeleri, altın oran ve 19. [y.y. : y.y.].
- Gürses, İ. (2010). *Dindarlık ve kişilik*. Bursa: Emin Yayınları.
- İbn Acîbe. (2002/1423). *el-Bahrü'l-Medid fî Tefsiri'l-Kur'ani'l-Mecid*, thk. Ömer Ahmed er-Ravi, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İbn Kesir. (1999). *Tefsirü'l-Kur'âni'l-Azim*, thk. Sami b. Muhammed Selame. Dâru Taybe Lin'n-Neşr ve't Tavzi', I-VIII.
- Kasapoğlu, A. (2008). Kişilik eğitimi açısından hac ibadeti, *Diyanet İlmî Dergi*. 44 (1), 93-126.

- Katipoğlu, B. (2012). Din psikolojisi açısından kişilik ve karakter analizi, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi = The Journal of International Social Research*, 5 (23), 341-348.
- Kılıç, S. (2013). Sembolün gücü ve İslam'da semboller, *Diyanet İlmî Dergi*, 49 (3), 7-20.
- Köknel, Ö. (1982). *Kaygıdan mutluluğa kişilik*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Mehmedoğlu, A.Ulvi. (2004). Kişilik ve din : (Dindarlık düzeyi ile kişilik özellikleri arasındaki ilişki üzerine bir araştırma). yay. haz. Hüseyin Kader. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi.
- Perşembe, E. (1998). Dinde sembolün fonksiyonu ve islâm'da sembolik değerlerin bugünü, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10, 89-101.
- Reşid Rıza, M. (1990). *Tefsirü'l-Kur'âni'l-hakim = Tefsirü'l-menar*. el-Heyetü'l-Mısriyye'l-amme li'l-kitap.
- Sadıkoglu, Y. (2008). *Kainattaki gizli imza altın oran*. İstanbul: Altın Burç Yayınları.
- Schimmel, A. (1954). Din'de sembolün fonksiyonu nedir?. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (3-4), 67-73.
- Tokat, L. (2004). *Dinde sembolizm*, Ankara: Ankara Okulu Yay.
- Tokat, L. (2009). Dinin sembolik dili, *Milel ve Nihal*, 6 (1), 75-98.
- Sembol. (2016). <https://tr.wikipedia.org/wiki/Sembol>, Erişim tarihi: 15 Mayıs 2016,